

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาส
ทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2*

GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL LEADERSHIP ACCORDING TO
THE 4 PRINCIPLES OF BHAVANA OF THE ADMINISTRATORS OF EDUCATIONAL
OPPORTUNITY EXPANSION SCHOOLS UNDER OFFICE OF CHONBURI
EDUCATIONAL SERVICE AREA 2

¹ภุชณิศา วรสายัณห์ Phusanisa Worasayan,

²พระครูภัทรธรรมคุณ Phrakhruphattharathammakun,

³พระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน Phramaha Yannawat Thitavaddhano,

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author E-mail: phusanisa.24@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับประถมศึกษา และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี คือ 1) การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูโรงเรียนขยายโอกาส 234 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ 2) การวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 7 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ในภาพรวมและรายด้านพบว่า มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก 2) แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับประถมศึกษา เป็นการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล 5 ด้าน โดยบูรณาการตามหลักภาวนา 4 อันหลักธรรมที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาผู้บริหารคือกายภาวนา ศิลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา 3) แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ประกอบด้วย (1) ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่น ทำให้ดู อยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง (2) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงเป็นคนกล้าและเปิดเผย กล้าเผชิญกับความจริง บุกเบิกกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมในโรงเรียน (3) ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม (4) ภาวะผู้นำด้านแรงบันดาลใจเป็นแบบอย่างที่ดีในการครองตน ครองคน และครองงาน (5) ภาวะผู้นำด้านสนับสนุนเป็นผู้กระตุ้นจิตวิญญาณของทีมให้มีชีวิตชีวาในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำยุคดิจิทัล, ภาวนา 4, ผู้บริหารโรงเรียน

Abstract

The objectives of this research paper were 1) to study the state of leadership in the digital age of school administrators to expand educational opportunities; 2) to study the guidelines for the development of leadership in the digital age of Bhavana IV by school administrators to expand educational opportunities in elementary, and 3) to propose guidelines for developing leadership in the digital age according to Bhavana IV of school administrators to expand educational opportunities Chonburi Primary Educational Service Area Office 2 is an integrated research method, namely 1) quantitative research, using a questionnaire, a sample group of 234 teachers of the Opportunity Expansion School was used. The data were analyzed by statistics such as frequency, percentage, mean, standard deviation, and 2) qualitative research. Conducted interviews with 7 key informants. Data were analyzed by content analysis. Results of the research showed that 1) the digital era leadership of school administrators expanded educational opportunities. Office of Chonburi Primary Educational Service Area 2, in overall and in each aspect, it was found that the level of practice was at a high level. 2) Guidelines for developing leadership in the digital era according to Bhavana IV of school administrators to expand educational opportunities in elementary school. It is the development of leadership in the digital age in 5 aspects by integrating Bhavana IV which is the Dharma principles that are suitable for the development of administrators, namely Kayabhavana, Silabhavana, Cittabhavana, and Panyabhavana. 3) Guidelines for developing leadership in the digital era according to Bhavana IV principles of School administrators expand educational opportunities, Chonburi Primary Educational Service Area Office 2 consisted of (1) Visionary leadership as a role model for others, making them look and see as an example; (2) Leadership in change is courageous and open, dare to face the truth Pioneers encourage innovation in schools; (3) Information technology leadership is a role model in the use of information technology and communication with social responsibility; (4) Inspirational leadership is a role model for self-domination, people domination, and dominate the job; (5) Support leadership is the one who keeps the spirit of the team alive in continuous operation.

Keywords: Digital Leadership, Bhavana IV, School Administrator

บทนำ

การจัดการศึกษาที่ดีต้องมีผู้บริหารที่ดี ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาถือว่าเป็นกลไกสำคัญและมีบทบาทในการที่จะบริหารงานต่างๆ ในสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ครูผู้สอนในสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา คนในชุมชน เนื่องจากการบริหารงานในสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพได้นั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในทุกฝ่ายๆ อีกทั้ง ผู้บริหารจะต้องมีวิธีบริหารที่หลากหลาย รวมเอาทั้งศาสตร์และศิลป์มาประยุกต์ใช้ในการบริหาร ซึ่งในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากต่อการดำรงชีวิต ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องมีความจำเป็นนำเอาเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานเพื่อพัฒนาให้สถานศึกษามีศักยภาพยิ่งขึ้นและทันต่อการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคปัจจุบัน และการที่ผู้บริหารจะสามารถพัฒนาสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายได้ ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะของผู้บริหารที่แสดงออกถึงความสำเร็จของการบริหารงานด้วยการมีมนุษยสัมพันธ์มีคุณธรรมจะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและที่สำคัญคือการสร้างศรัทธาในตัวเองให้เกิดขึ้นกับผู้ร่วมงาน (อัครธร สังมณีโชติ, 2550) ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 จึงต้องมีความรู้ ความสามารถมีทักษะ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความชำนาญงาน มีมนุษยสัมพันธ์ และมีประสบการณ์ทางการบริหารการศึกษา เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้ทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก (ชัยยนต์ เพาพาน, 2560)

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 ได้กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแลการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา รวมทั้งการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษาและมีความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพการจัดการศึกษาทั้ง การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมจริยธรรมกระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับ การศึกษาการจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) ในการบริหารกิจการใดๆ ก็ตามไม่ว่าจะเป็นการบริหารรัฐกิจ บริหารธุรกิจ ผู้บริหารในฐานะผู้นำขององค์กรจะต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องสร้างความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอย่างดีในการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์บุคคลที่มีอำนาจในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีอิทธิพลเหนือผู้ตาม สามารถจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติหรือพฤติกรรมของผู้อื่น มีหน้าที่ควบคุมตรวจสอบตราประสานงาน วินิจฉัยสั่งการโน้มน้าวใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด มีประสิทธิภาพสูงสุด สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยเป็นผู้ชักจูงให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องร่วมแรง ร่วมใจทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครใจมีความกระตือรือร้นมุ่งให้ได้ผลงานดียิ่งขึ้น

ภาวะผู้นำในยุคดิจิทัล หมายถึง ทักษะและกรอบความคิดที่จะเอื้ออำนวยให้บุคคลหรือองค์กร นำพาสมาชิกอื่นในองค์กรให้สามารถอยู่รอดได้ ผู้นำในยุคดิจิทัลจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจทิศทางการเปลี่ยนแปลงขององค์กร โดยการปรับองค์กรให้สามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วและพร้อมที่จะเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ ตลอดเวลา ผู้นำที่จะบริหารความเปลี่ยนแปลงได้ดีคือผู้นำที่สามารถเข้าใจและพร้อมที่จะลงมือทำเอง หรือลงมือสนับสนุนหรือร่วมมือช่วยพนักงานให้มีความสามารถขับเคลื่อนไปในยุคดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ดังที่ จิรพล สังข์โพธิ์ และคณะ (2560) ได้ทำวิจัยเรื่องภาวะผู้นำการบริหารองค์กรการดิจิทัล: องค์กรไอทีและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับ

ไอทีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้นำยุคดิจิทัลการทบทวนวรรณกรรมและการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้นำในองค์กร จำนวน 6 องค์ประกอบ ได้แก่ มิติของวิสัยทัศน์ (Vision) มิติที่สื่อสารสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational communication) มิติกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual stimulation) มิติภาวะผู้นำแบบสนับสนุน (Supportive leadership) มิติความหลากหลายของคนในองค์กร (Diversity)

ภาวะผู้นำยุคดิจิทัลจึงเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับผู้บริหารและผู้บริหารที่ดีควรปฏิบัติตามมาตรฐานที่คุรุสภาได้กำหนด จากการกล่าวข้างต้นแล้วโรงเรียนเป็นองค์แห่งหนึ่งในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาประเทศ การพัฒนาเหล่านี้จะต้องพึ่งพาผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพเพื่อการขับเคลื่อนและพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการบริหารจัดการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีงานที่เป็นหลักในการบริหารงานเป็น 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป นอกจากผู้บริหารจะมีความสามารถในการบริหารที่ดีแล้วยังจะต้องมีคุณธรรมควบคู่ไปด้วย หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับผู้บริหารในการปฏิบัติงานคือหลักภavana 4 (ขุ.จ. (ไทย) 30/18/115) คือ 1) กายภavana 2) สีสภavana 3) จิตภavana 4) ปัญญาภavana ซึ่งเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติของบุคคล ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา (ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็นพระอรหันต์

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ตามหลักภavana 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาและการเป็นต้นแบบประพฤติกรรมเป็นแบบอย่างที่ดีที่เหมาะสมตามเกณฑ์มาตรฐานและเป็นผู้บริหารที่สมบูรณ์พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ สติปัญญา ก็จะสามารถนำพาสถานศึกษาเพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภavana 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับประถมศึกษา
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภavana 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Research Method) ด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีหลักการเกี่ยวกับภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภavana 4 เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดและเพื่อสร้างแบบสอบถามแล้วนำเสนอ ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจเครื่องมือวิจัย โดยมีประชากรที่ใช้

ในการวิจัย ได้แก่ ครูโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ในโรงเรียน 28 โรงเรียน จำนวน 558 คน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ครูโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan (1970 อ้างใน ธาณินทร์ ศิลป์จารุ, 2551) จำนวน 234 คน แล้วทำการเลือกแบบ บัญญัติไตรยางศ์ และทำการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำคุณกิจตามหลักภาวะ 4 ของผู้บริหารโรงเรียน ขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับประถมศึกษา โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 7 รูป/คน ด้วยแบบ สัมภาษณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 เสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำคุณกิจตามหลักภาวะ 4 ของผู้บริหารโรงเรียน ขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ด้วยการวิเคราะห์ผลจาก แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สรุปผลการวิจัย

1. ภาวะผู้นำคุณกิจของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ทั้ง 5 ด้าน โดยภาพรวมและรายด้าน พบว่ามีระดับการปฏิบัติอยู่ในลำดับ มาก เรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำด้าน สนับสนุน ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และภาวะผู้นำด้านสร้างแรงบันดาลใจ ดังในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ภาวะผู้นำคุณกิจของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ในภาพรวม

ข้อที่	สภาพภาวะผู้นำคุณกิจของผู้บริหารโรงเรียนขยาย โอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ในภาพรวม	ระดับการปฏิบัติ			
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	อันดับ
1	ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์	4.32	0.47	มาก	2
2	ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง	4.32	0.39	มาก	1
3	ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ	4.15	0.55	มาก	4
4	ภาวะผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ	4.14	0.42	มาก	5
5	ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน	4.21	0.60	มาก	3
	ค่าเฉลี่ยของภาพรวม	4.23	0.35	มาก	

2. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำคุณกิจตามหลักภาวะ 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทาง การศึกษา ระดับประถมศึกษา เป็นการพัฒนาภาวะผู้นำคุณกิจ 5 ด้านคือ 1) ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ 2) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง 3) ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ 4) ภาวะผู้นำด้านการสร้างแรง บันดาลใจ 5) ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน โดยการบูรณาการตามหลักภาวะ 4 อันหลักธรรมที่มีความเหมาะสม ในการพัฒนาผู้บริหารคือ 1) ภาวะผู้นำ การพัฒนาผู้บริหารด้านกายภาพให้เหมาะสมกับฐานะ 2) ศีลภาวะ

การพัฒนาผู้บริหารให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยเกื้อกูลแก่กัน 3) จิตตภาวนา การพัฒนาจิตใจผู้บริหารให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาผู้บริหารให้รู้เข้าใจตามเป็นจริงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2

3.1. ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ (Vision Leadership) คือ มีความต้องการสิ่งใหม่ๆ ในการพัฒนาโรงเรียน มีความกระตือรือร้นพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและกระตุ้นคนอื่นให้มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ได้อย่างชัดเจน และกระจายวิสัยทัศน์ให้บุคลากรทั้งภายในและภายนอกองค์กรได้เรียนรู้ และสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างชัดเจนถูกต้องมีความสามารถในการกำหนดเป้าหมาย สาระตามเป้าหมาย และวิธีการตามเป้าหมายและสาระนั้นและมีความต้องการที่จะบรรลุในสิ่งที่ได้กำหนดไว้ด้วยความตั้งใจ (mind) และหัวใจ (heart) ที่จะทุ่มเทความสามารถกำหนดเป้าหมาย สามารถกระตุ้นให้เกิดการผจญวิสัยทัศน์ เพื่อการเรียนรู้และส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการนำวิสัยทัศน์สู่ความเป็นจริง

3.2. ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) คือ เป็นคนกล้าและเปิดเผย เป็นคนที่ต้องเสี่ยงแต่มีความสุขและมีจุดยืนของตนเอง กล้าเผชิญกับความจริง กล้าเปิดเผยความจริง ใช้คุณค่าเป็นแรงผลักดัน ด้วยการตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมาย และสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า มีความเชื่อว่างค์กรเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ได้นำองค์กรไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยจัดสภาพบรรยากาศให้ทุกคนได้ศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มีความสามารถที่จะเผชิญกับความสลับซับซ้อน ความคลุมเครือ และความไม่แน่นอน ในการเผชิญปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเป็นคนมองการณ์ไกล มีความสามารถในการมองการณ์ไกลสามารถที่จะนำความหวัง ความฝันมาทำให้เป็นความจริงได้เชื่อมั่นในคนอื่น มีการทำงานโดยมอบอำนาจให้คนอื่นทำโดยเชื่อว่าคนอื่นก็มีความสามารถ

3.3. ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology Leadership) คือ ผู้นำที่สามารถพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และสร้างเครือข่ายทรัพยากรการเรียนรู้ให้มีความเข้มแข็งสามารถใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มขยายและพัฒนาความสามารถขององค์กรมีการแสดงออกถึงการเป็นแบบอย่างในการใช้เทคโนโลยีด้วยความระมัดระวังและมีความรับผิดชอบต่อสังคมอีกทั้งสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพมีความรู้ความเข้าใจกฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีความสามารถในการชี้ทิศทางการนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีไปบูรณาการกับการจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.4. ภาวะผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Leadership) คือ เปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความสามารถ ความรับผิดชอบ การปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จลุล่วงเชื่อมโยงและชี้ให้ผู้ร่วมงานเห็นและเข้าใจงานที่ทำว่ามีคุณค่าและนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรมีหลักมนุษยสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและไว้วางใจ และสร้างบรรยากาศที่มีความเชื่อถือนัดใจซึ่งกันและกันมีความเชื่อมั่นศรัทธาในผู้ร่วมงานอันจะนำไปสู่ความมุ่งมั่น ความผูกพัน และความภาคภูมิใจเป็นผู้ฟังที่ดี ถามคำถามให้เป็นและตอบสนองอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์เน้นการบริหารงานเชิงสมดุล โดยให้ความยุติธรรม ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกับบุคลากรทุกคน

3.5. ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน (Support Leadership) คือ การช่วยเหลือผู้อื่นเสมอ เน้นการทำงานเป็นทีม และสนับสนุนช่วยเหลือผู้บังคับบัญชา สนับสนุนด้านสวัสดิการ ดูแลความเป็นอยู่และให้ขวัญกำลังใจในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ให้ความสนใจ ต่อความต้องการ และความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานให้ความเป็นกันเองและเป็นเพื่อนในการปฏิบัติงานการปฏิบัติงานเน้นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีการประเมินผลและรายงานความก้าวหน้า เพื่อพัฒนางานไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ เปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีและแสดงศักยภาพอย่างเต็มกำลังความสามารถสร้างเจตคติและการคิดในแง่บวกและกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team Spirit) ให้มีชีวิตชีวา

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำประเด็นจากการวิจัยมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. สภาพภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ในภาพรวม พบว่ามีภาวะผู้นำยุคดิจิทัลอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีภาวะผู้นำยุคดิจิทัลอยู่ในระดับมากทั้ง 5 ด้าน คือ ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และภาวะผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุชา โคมลานิช (2563) ที่ผลการวิจัยพบว่า 1) การสื่อสารดิจิทัล ประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ตัวคือ การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล การประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อดิจิทัล และการสร้างเครือข่ายผ่านสื่อดิจิทัล 2) การมีวิสัยทัศน์ดิจิทัล ประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัดคือ กำหนดนโยบายดิจิทัลร่วมกัน การใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน และงานใช้สื่อดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์และมีจรรยาบรรณ 3) การรู้ดิจิทัล ประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด คือ การออกแบบการจัดการดิจิทัล การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ดิจิทัล การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การแบ่งปันข้อมูลผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างสื่อดิจิทัลมาบูรณาการการเรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของจินพล สังข์โพธิ์ และคณะ (2560) ที่ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นผู้นำยุคดิจิทัลคือ 1) มิตีวิสัยทัศน์(vision) 2) มิตินำสื่อสารที่สร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational communication) 3) มิติกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual stimulation) 4) มิตินำแบบสนับสนุน (Supportive leadership) 5) มิตินำให้ความสำคัญแก่พนักงาน (Personal recognition) โดยจากการศึกษาทำให้พบกับมิติเพิ่มเติมคือ การบริหารคนในองค์กรที่ต่างยุคสมัย ผลจากการวิจัยสามารถนำมาปรับใช้เป็นแนวทางของผู้บริหารองค์กรในยุคดิจิทัลให้กับองค์กรไอที องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการใช้ไอที หรือองค์กรที่มีลักษณะใกล้เคียงต่อไป

2. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับประถมศึกษา เป็นการนำแนวคิดการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล 5 ประการ คือ 1) ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ (Vision Leadership) 2) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) 3) ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology Leadership) 4) ภาวะผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Leadership) 5) ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน (Support Leadership) โดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม คือ หลักภาวนา 4 อันหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้บริหารโรงเรียน คือ 1) กายภาวนา การพัฒนาฝึกฝนอบรมกาย 2) ด้านศีลภาวนา การพัฒนาด้านศีลความประพฤติเรียบร้อยดีงาม 3) จิตตภาวนา การฝึกฝนอบรมจิตใจให้มีความมั่นคงเข้มแข็ง 4) ปัญญาภาวนา การฝึกฝนอบรมตนเองจากการได้ศึกษาเล่าเรียน สอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) (2541) ได้กล่าวไว้ว่า

ภาวนา 4 คือ 1) ภาวนา การเจริญภาวนา พัฒนาภาวนา การฝึกอบรมภาวนา ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 2) สีสภาวนา การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน 3) จิตภาวนา การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น 4) ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของสุนันทา สมใจ และวิชุดา กิจธรรม (2561) ที่ผลการวิจัยพบว่า การบริหารสถานศึกษาด้วยภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี (technology Leadership) รวมถึงการเห็นผลประโยชน์ของเทคโนโลยีและนำเทคโนโลยีไปบูรณาการให้เข้ากับการจัดการศึกษาโดยเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการจัดการศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารเพื่อให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพและมีประโยชน์สูงสุด

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ประกอบด้วย 1) การพัฒนาภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ตามหลักภาวนา 4 2) การพัฒนาภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงตามหลักภาวนา 4 3) การพัฒนาภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศตามหลักภาวนา 4 4) การพัฒนาภาวะผู้นำด้านแรงบันดาลใจตามหลักภาวนา 4 และ 5) การพัฒนาภาวะผู้นำด้านสนับสนุน ตามหลักภาวนา 4 ซึ่งหลักภาวนา 4 ประการนี้นับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความเหมาะสมในการนำไปพัฒนาผู้บริหารโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระพุทธินันท์ บุญเรือง (2551) ที่ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันนั้นเป็นการพัฒนาคนสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้เหมาะสมและเกิดประสิทธิผล 4 อย่าง คือ การพัฒนากาย การพัฒนาศีล การพัฒนาจิต และการพัฒนาปัญญา

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลตามหลักภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 เป็นการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นผู้นำที่มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ดิจิทัลมาทำให้เกิดประโยชน์กับองค์กร ไม่ว่าจะเป็นด้านวิสัยทัศน์ หรือการพัฒนาบุคลากรในองค์กรให้มีความเหมาะสมทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคปัจจุบัน โดยนำมาใช้ทั้งในทางปฏิบัติการและการอำนวยการเพื่อบ่มขวัญบรรลุปาหมายที่กำหนดไว้ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ 1) ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ (Vision Leadership) 2) ภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) 3) ภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology Leadership) 4) ภาวะผู้นำด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Leadership) 5) ภาวะผู้นำด้านสนับสนุน (Support Leadership) โดยบูรณาการกับหลักพุทธธรรม คือ หลักภาวนา 4 อันหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษา คือ ผู้บริหารโรงเรียน ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) ภาวนา การพัฒนา

ฝึกฝนอบรมกาย 2) ด้านศีลภาวนา การพัฒนาด้านศีลความประพฤติเรียบร้อยดีงาม 3) จิตตภาวนา การฝึกฝนอบรมจิตใจให้มีความมั่นคงเข้มแข็ง 4) ปัญญาภาวนา การฝึกฝนอบรมตนเองจากการได้ศึกษาเล่าเรียน สรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

กระทรวงศึกษาธิการและโรงเรียนควรมีการนำแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล ตามหลัก ภาวนา 4 ของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 2 ไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาดังนี้

1.1 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์ตามหลักภาวนา 4 มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้ ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับครู ทำให้ครู ชวนกันทำ สร้างความเชื่อมั่น สร้างกลยุทธ์ในการทำงานเพื่อให้ไปสู่เป้าหมายที่กำหนด ผู้บริหารเคารพกฎระเบียบในชุมชน โรงเรียน ปฏิบัติตามกฎหมาย การอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม ผู้บริหารมีจิตใจเบิกบานและมีความสุขในการทำงาน ผู้บริหารมีความสามารถในการกำหนดเป้าหมาย และกระตุ้นให้เกิดการผานวิสัยทัศน์ เพื่อการเรียนรู้และส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อการนำวิสัยทัศน์สู่ความเป็นจริง

1.2 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงตามหลักภาวนา 4 มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้ ผู้บริหารเป็นคนกล้าและเปิดเผย กล้าเผชิญกับความจริง กล้าเปิดเผยความจริง ผู้บริหารเป็นผู้สร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย ผู้บริหารมีจิตใจหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวเชื่อคนง่าย ผู้บริหารเป็นผู้บุกเบิก กระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมในโรงเรียน

1.3 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านเทคโนโลยีสารสนเทศตามหลักภาวะ 4 มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้ ผู้บริหารสนับสนุนงบประมาณด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการเรียนการสอน ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยคำนึงถึงกฎหมาย คุณธรรม และ จริยธรรม ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารด้วยความระมัดระวังและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้บริหารมีความสามารถในการชี้ทิศทางหรือนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีไปบูรณาการกับการจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านแรงบันดาลใจตามหลักภาวะ 4 มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้ ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีในการครองตน ครองคน และครองงาน ผู้บริหารมีหลักมนุษยสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและไว้วางใจ สร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงานได้ ผู้บริหารสามารถทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกอบอุ่นใจในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารมีความสามารถในการชี้แจงให้เห็นและเข้าใจงานที่ทำว่ามีคุณค่าและนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กร

1.5 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านสนับสนุน ตามหลักภาวะ 4 มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้ ผู้บริหารมีการสนับสนุนด้านสวัสดิการในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารมีความยุติธรรมให้ความยุติธรรมกับเพื่อนร่วมงานทุกระดับ ผู้บริหารมีจิตใจประกอบด้วยเมตตาในการช่วยเหลือผู้อื่นเสมอ ผู้บริหารสามารถสร้างเจตคติและการคิดในแง่บวกและกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม ให้มีชีวิตชีวา และผู้บริหารมีการปฏิบัติงานเน้นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง มีการประเมินผลและรายงานความก้าวหน้า เพื่อพัฒนางานไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียน ตามหลักพุทธธรรมข้ออื่นๆ เช่น ไตรสิกขา พรหมวิหาร 4 อริยสัจ 4 เป็นต้น

2.2 ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนทั้ง 5 ด้าน เพื่อพัฒนาผู้บริหารในสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). **แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาตามกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- จิรพล สังข์โพธิ์ และคณะ. (2560). **ภาวะผู้นำในการบริหารยุคดิจิทัล : องค์การไอทีและองค์การที่เกี่ยวข้องกับไอทีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยนวัตกรรมการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิรพล สังข์โพธิ์ และคณะ. (2560). **ภาวะผู้นำในการบริหารยุคดิจิทัล: องค์การไอทีและองค์การที่เกี่ยวข้องกับไอทีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยนวัตกรรมการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยยนต์ เพาพาน. (2560). **ผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ในศตวรรษที่ 21**. แหล่งที่มา https://www.conference.edu.ksu.ac.th/file//20160809_2488101126.pdf สืบค้นเมื่อ 16 ต.ค. 2560.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS**. กรุงเทพมหานคร: พรินต์แมสโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2541). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธิจันทร์ บุญเรือง. (2551). **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชญา โกมลวานิช. (2563). **องค์ประกอบของภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 23. การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 21 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**.
- สุนันทา สมใจ และวิชุดา กิจธรรม. (2561). **การบริหารการศึกษาด้วยภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี**. **วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี**. 12(1). 350-363.
- อัคราธร สังมณีโชติ. (2550). **คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาที่พึงประสงค์ของชุมชน**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.